

OBNOVA OPEVNENÝCH MIEST

REGIONÁLNY AKČNÝ PLÁN

OBNOVA OPEVNENÝCH MIEST

REGIONÁLNY AKČNÝ PLÁN

OBSAH

Časť I – Základné zhrnutie	4
Časť II – Kontext politiky	6
Časť III – Zhrnutie	11
Časť IV – Zásobník aktivít	45
Časť V – Akčný plán	56

ČASŤ I

ZÁKLADNÉ INFORMÁCIE

Projekt:

Obnova opevnených miest

Príslušná partnerská organizácia:

Prešovský samosprávny kraj (PSK)

Krajina:

Slovensko

Región NUTS3:

Prešovský samosprávny kraj

Kontaktná osoba:

Ivanna Šipošová

ivanna.siposova@psk.sk

+421 51 7081 903

Celkovým cieľom projektu Obnova opevnených miest (Recapture the Fortress Cities (RFC)) je zlepšiť regionálnu a miestnu politiku pri ochrane kultúrnych pamiatok – pevností a vojenského dedičstva, zlepšením koexistencie týchto historických pamiatok a susediacich miest a integrovať historické opevnenia do súčasného urbanistického plánovania, infraštruktúry a funkčného kontextu. Projekt Obnova opevnených miest (Recapture the Fortress Cities (RFC)) je spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu Interreg Europe.

Partnermi PSK v projekte sú:

Ústí Region (Česká republika)
Regional Landscapes Antwerp (Belgicko)
Municipality of Komotini (Grécko)
North-West Regional Development Agency (Rumunsko)
Provincial Government of Teruel (Španielsko)
City of Magdeburg (Nemecko)
European Federation of Fortified Sites (Belgicko)

Začiatok projektu: august 2019

Ukončenie projektu: júl 2023

Dĺžka realizácie projektu:

36 mesiacov + 12 mesiacov implementačná fáza strategických dokumentov

Rozpočet pre PSK: 135 275 €

Spôsob financovania: refundácia

Spolufinancovanie PSK: 15% (20 291,25 €)

ČASŤ II

KONTEXT POLITIKY

CIEĽOM AKČNÉHO PLÁNU JE VPLÝVAŤ NA:

- ☐ Program Investovanie do rastu a zamestnanosti
- ☐ Program Európskej územnej spolupráce
- ☒ Iný politický nástroj regionálneho rozvoja

NÁZOV ADRESNÉHO POLITICKÉHO NÁSTROJA:

Zpracovanie témy Obnovy opevnených miest do strategických dokumentov na úrovni kraja – PHSR PSK 2021–2027 a akcentovať túto tému do dotačných mechanizmov PSK od roku 2022.

Celkovým cieľom projektu je zlepšiť regionálnu a miestnu politiku pri ochrane kultúrnych pamiatok – pevností a vojenského dedičstva, zlepšením koexistencie týchto historických pamiatok a susediacich miest a integrovať historické opevnenia do súčasného urbanistického plánovania, infraštruktúry a funkčného kontextu.

Tento cieľ by sa mal naplniť identifikáciou, analýzou, prenosom osvedčených postupov a skúseností medzi spolupracujúcimi partnermi s cieľom podporiť partnerov projektu pri vypracúvaní ich akčných plánov a zapojiť nové, inovatívne postupy do svojich rozvojových stratégií.

Projekt má tieto čiastkové ciele:

- zlepšiť spoluprácu mesto – pevnosť intenzívnejšou komunikáciou a spoluprácou, berúc do úvahy vzájomné vplyvy existencie pevností a miest – pozitívne a negatívne
- definovať inovatívne spôsoby využitia historických priestorov s dôrazom na ich budúci rozvoj využívaním existujúcich zdrojov s dôrazom na ekonomické otázky a financovanie

- rozvíjať mechanizmy podpory a spoločenského využívania týchto štruktúr a budovako verejného priestoru na rekreáciu a voľný čas alebo podnikateľských aktivít, zvyšovať atraktivnosť mesta – pevnosti

- zhodnotiť environmentálny manažment a vplyv existencie a využitia historických pamiatok

- identifikovať najlepšie postupy v implementácii politiky spolu s medzerami už existujúcich programoch a politikách

Individuálnym cieľom PSK je zapracovať tému Obnovy opevnených miest do strategických dokumentov na úrovni kraja – PHSR PSK 2021–2027 a akcentovať túto tému do dotačných mechanizmov PSK od roku 2022.

Integrovaná územná stratégia PSK na roky 2021 – 2030

Integrovaná územná stratégia PSK (IUS PSK) je synonymom Programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja PSK na roky 2021 – 2030.

Predstavuje

integrovateľný rozvojový dokument kraja, ktorý v sebe pojme aktivity a projekty viažuce sa na Kohéznú politiku, Plán obnovy a odolnosti SR, Iniciatívu Catching-up Regions a iné aktivity.

IUS PSK ako základný rozvojový dokument pojme integrované všetky zdroje financovania vrátane EŠIF zdrojov, zdrojov na zmiernenie dopadov covid krízy, zdrojov z národného rozpočtu, vlastných zdrojov z rozpočtu PSK a iných doplnkových zdrojov.

IUS PSK bude vypracovaná v druhej polovici roka 2022. Hlavnou víziou rozvoja IUS PSK je do roku 2030, aby Prešovský kraj bol regiónom poskytujúci svojim obyvateľom rovné šance a všestranné možnosti rozvoja, rozumne využívajúci svoj vnútorný potenciál pri podpore regionálnej ekonomiky s ohľadom na udržateľné využívanie zdrojov.

Hlavným cieľom IUS PSK je vytvoriť podmienky pre vyvážený územný rozvoj kraja a zvyšovanie kvality života jeho obyvateľov. IUS PSK identifikuje 4 priority:

Priorita 1 Inovatívna a konkurencieschopná regionálna ekonomika

Priorita 2 Životné podmienky obyvateľov kraja

Priorita 3 Rozvinutá infraštruktúra a energetika v priaznivom životnom prostredí

Priorita 4 Strategické riadenie územia a územne vyvážený rozvoj

Oblasť cestovného ruchu bude v IUS PSK riešená v rámci priority 1 Inovatívna a konkurencieschopná regionálna ekonomika prostredníctvom strategického cieľa 1.2 Zvýšiť návštevnosť kraja využitím jeho vysokého endogénneho potenciálu pre rozvoj cestovného ruchu a k nemu prislúchajúcim špecifickým cieľom 1.2.1 Rozšíriť a modernizovať existujúcu infraštruktúru cestovného ruchu vrátane zavádzania inovatívnych riešení a rozširovania ponuky cestovného ruchu a špecifickým cieľom 1.2.2 Zabezpečiť ochranu a rozvoj prírodného a kultúrneho dedičstva.

Jednotlivé priority IUS PSK sa budú naplňať prostredníctvom integrovaných projektových balíkov (IPB). V pripravovanej IUS PSK je navrhnutých sedem IPB, pričom majú za cieľ stabilizovať ľudské zdroje v PSK, podporiť v PSK prechod na obehové hospodárstvo, podporiť rozvoj dopravnej obslužnosti v NRO okresoch, podporiť ekologizáciu dopravy, naštartovať rozvoj sociálnej ekonomiky v kraji, vytvoriť integrovaný systém rozvoja ekologického a kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu a vytvoriť podmienky pre digitalizáciu spoločnosti.

Oblasti cestovného ruchu sa priamo venuje IPB s názvom Integrovaný systém rozvoja ekologického a kultúrno-poznávacieho cestovného ruchu v SPR Horný Zemplín.

IPB má za cieľ zvýšiť dynamiku rozvoja endogénneho potenciálu menej rozvinutého regiónu vo väzbe na územie Prešovského kraja. IPB pozostáva z kľúčového projektu na úrovni SPR Horný Zemplín, konkrétne smerovaný do investícií do základnej turistickej infraštruktúry a obnovy pamiatok vo väzbe na územie Prešovského kraja.

Doplnkové projekty v sebe zahŕňajú dobudovanie základnej environmentálnej infraštruktúry, vybudovanie turisticko-rekreačnej multimodálnej trasy s dôrazom na zlepšenie ochrany prírody, krajiny, biodiverzity a ekosystémových služieb, podporu vzdelávania a zamestnanosti miestnych obyvateľov a žiakov v oblasti cestovného ruchu, podporu miestnych MSP pri rozvíjaní ich podnikateľských aktivít v oblasti cestovného ruchu a investícií do základnej turistickej infraštruktúry, športovej infraštruktúry a obnovy pamiatok.

Súčasťou IUS PSK bude i zásobník projektov pozostávajúci z projektov jednotlivých IPB, ale i iných projektov z územia. Všetky iné projekty budú musieť byť v súlade s nastavením vízie, priorít a cieľov IUS PSK, zároveň budú musieť spĺňať atribúty integrovaného prístupu. V oblasti cestovného ruchu vidíme vysoký potenciál pre zaradenie do zásobníka projektov práve projekty, ktoré riešia obnovu historických častí a budov miest, ako napr. opevnení historických miest a konzerváciu zrúcanín hradov, revitalizáciu verejných priestranstiev spojenú s obnovou historických objektov vrátane pamiatok, ktoré nie sú zapísané v zozname národných kultúrnych pamiatok.

ČASŤ III

ZHRNUTIE

MESTÁ V REGIÓNE

Prešovský samosprávny kraj je administratívnym centrom troch historických regiónov s vlastnými obrannými systémami pevností a opevnených a hradobných miest. Regiónmi sú Horný Spiš, Horný Zemplín a Šariš. Mestami s rôznymi úrovňami zachovania mestských opevnení a fortifikácií sú

Bardejov
Kežmarok
Levoča
Prešov
Podolíneč
Sabinov
Stropkov

a mesto Stará Ľubovňa ako pozorovateľ projektu.

OPEVNENIE MESTA BARDEJOV

Bardejov získal mestské privilégia s právom vybudovať hradby v roku 1352, aj keď niektorí autori sa domnievajú, že s výstavbou opevnenia sa mohlo začať aj pred týmto rokom. V prvej stavebnej etape, ktorá prebiehala do konca 14. storočia, bol vybudovaný hlavný hradbový múr s Hornou (južnou), Wallovou (západnou) a Dolnou (severovýchodnou) bránou. Nie je isté, kedy bola vybudovaná priekopa a jednotlivé bašty. Druhá etapa výstavby opevnenia prebiehala približne v rokoch 1420–1474. Boli budované nové bašty a veže, dopĺňané ochodze chránené predpršnou a tiež doplnený ďalší okruh parkánovej hradby, priekopa s murovanou kontreskarpou a predsunuté opevnenie na severnej strane mesta. V 15. storočí bola pravdepodobne vybudovaná aj tzv. Malá bránka. V tretej stavebnej etape boli vybudované barbakány pred bránami do mesta a modernizované, prípadne vystavané bašty a veže v blízkosti brán aj v iných polohách. Od druhej polovice 16. storočia boli hradby s výnimkou menších úprav len udržiavané a po zániku potreby obrany mesta postupne dochádzalo k ich funkčnej degradácii.

SÚČASNÝ STAV ZACHOVANIA A OBNOVA

Mestské opevnenie v Bardejove sa zachovalo v ucelených úsekoch aj s bodovými objektmi, ktoré všetky prešli pamiatkovou obnovou. Vnímanie tejto ucelenosti z dostatočného odstupu je možné aj vďaka asanačným prácam na ploche mestského opevnenia prebiehajúcich od 70. rokov 20. storočia.

V súčasnosti tvoria pôvodné plochy v predpolí opevnenia relatívne ucelenú cezúru medzi homogénnou štruktúrou historického mesta a heterogénnou štruktúrou novodobej zástavby.

V roku 1950 bolo historické jadro mesta Bardejov vyhlásené za pamiatkovú rezerváciu a následne sa začala obnova objektov v rezervácii vrátane opevnenia mesta. Ako prvé sa obnovovali od 50. rokov niektoré najvýznamnejšie zachované objekty, najmä veže (Hrubá, Malá, Severná, Prašná bašta a i.), ktoré patrili aj k najucelenejšie zachovaným z komplexu opevnenia.

Rekonštruovali sa do slohovej podoby vrátane detailov, ako strielne a omietky. Plytké popožiarové strechy boli rekonštruované podľa historických prameňov (fotografií a vedút), pravdepodobne nie do exaktnej podoby. K dopĺňaniu zaniknutých prvkov pre navodenie uceleného stavu sa pristupovalo aj v prípade, že o nich nebolo dostatok informácií.

V roku 1967 bol schválený Podrobný územný plán asanácie a rekonštrukcie historického jadra, spracovaný SURPMOM Praha, ktorý okrem iného rozvíjal ideu komplexnej obnovy mestského opevnenia a jeho plôch. Najmä v 70. rokoch 20. storočia boli asanované objekty, ktoré na plochách opevnení vznikli sekundárne, a pristúpilo sa k obnove hradbových múrov a prvkov, ktoré boli odhalené po asanácii. Tu sa opätovne uplatňuje rekonštrukcia do slohovej podoby, aj v prípade, že o ich podobe nie je dostatok poznatkov.

V rámci druhej vlny obnovy opevnenia bola korigovaná obnova z 20. storočia na Renesančnej, Severovýchodnej a Polygonálnej bašte v severnom úseku. Medzi Renesančnou a Severovýchodnou baštou bol sprístupnený jediný úsek ochodze, s novotvarom kovového zábradlia, v časti, kde bola v 20. storočí rekonštruovaná súvislá časť múra aj s predpršnou. Novotvar zábradlí a schodiska je uplatnený aj vo viacerých polohách, kde si to vyžaduje súčasná bezpečnosť, alebo nové komunikačné väzby. Tak isto mobiliár v verejných priestoroch je novodobý v kontraste s historickým prostredím.

Pri obnove verejných priestranstiev prebieha archeologický výskum, projektová dokumentácia je upravovaná podľa jeho výsledkov a náznakovou rekonštrukciou v dlažbe alebo nízkych múrikoch je prezentovaný priebeh nad terénom zaniknutých častí, čím dochádza k prezentácii nadväznosti jednotlivých prvkov opevnenia.

Na plochách opevnenia (priestor parkánu a priekopy) sa v súčasnosti nachádza len niekoľko objektov, ktoré znečititeľňujú ich prezentáciu a sú určené na limitované dožitie (objekt v priestore barbakánu Hornej brány, Dom politických strán, Klub podnikateľov a i.), alebo sú pre svoje hodnoty akceptované (objekt evanjelického kostola a okresnej knižnice vo východnej častiseverného úseku, objekt školy pri Hrubej bašte a i.). Ostatné úseky sú prezentované zatrávnenými plochami, alebo inými druhmi zelene. Vzmysle nastavenej koncepcie sú plochy postupne revitalizované ako verejné priestory určené na oddych, krátkodobú rekreáciu a športové aktivity obyvateľov mesta a turistov. Na plochách historického mesta sa na povrchoch chodníkov a cestných komunikácií používajú štiepané andezitové kocky tmavej farby, na plochách priekopy v bledom odtieni.

Medzi posledné obnovené úseky opevnenia patrí druhá obnova Hrubej a Malej bašty, ďalej úprava plôch opevnenia až po Hornú bránu, kde je rekonštruovaný priebeh muriva barbakánu a kontreskarpy priekopy. Tieto úpravy bolo možné vykonať aj vďaka uzatvoreniu časti Rhódyho ulice a vykúpeniu a asanovaniu tzv. zeleného domu. Priestor priekopy bolo možné prezentovať v pôvodnej nivelete, čím bol odhalený originál telesa barbakánu.

Obnovený je tiež úsek opevnenia medzi Prašnou a Kláštorňou baštou, čomu predchádzala revitalizácia Kláštorňého parku. Na základe archeologického výskumu bola upravená priekopa okolo barbakánu Dolnej brány, ktorá je prezentovaná náznakom vodnej plochy v podobe fontány.

MAJETKOVO-PRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Objekty mestského opevnenia sa nachádzajú vo vlastníctve mesta s výnimkou Kláštornej bašty, ktorú vlastní Rehoľa menších bratov Františkánov. Plochy opevnenia sú čiastočne zastavané, ale podstatná väčšina je vo vlastníctve mesta a využíva sa pre účely prezentácie opevnenia. Mesto sa neustále snaží o vykúpanie a asanovanie nehodnotných objektov, ktoré sa na plochách opevnenia ešte nachádzajú.

OPEVNENIE MESTA KEŽMAROK

Mestské opevnenie v Kežmarku patrí k najfragmentárnejšie zachovaným opevneniam na Slovensku. Jeho histórii a typológii sa venovala N. Baráthová. Mesto mohlo byť opevnené koncom 13. alebo začiatkom 14. storočia. Jeho obrannú líniu tvoril hlavný hradbový a parkánový múr, predktorými bola vodná priekopa. Domesta sa pôvodne vstupovalo z juhu Vyšnou (Levočskou) a zo severu Nižnou (Poľskou) bránou. Neskôr pribudla menej významná Kušníerska brána. Opevnenie malo aj viacero bášť a veží. Do súčasnosti je zachované len vo fragmentoch v štyroch polohách. Stojí časť barbakánu Nižnej brány, severná časť opevnenia s Hrnčiarskou baštou, fragment obdĺžnikovej veže v blízkosti bývalej Kušníerskej brány a časť opevnenia s obdĺžnikovou vežou v juhovýchodnom nároží pri bývalej Vyšnej bráne.

SÚČASNÝ STAV ZACHOVANIA A OBNOVA

K obnove zachovaných úsekov opevnenia sa pristúpilo v 70. rokoch 20. storočia pravdepodobne bez predchádzajúcich výskumov a projektovej dokumentácie. Hranolová veža v juhovýchodnom nároží bola rekonštruovaná po tom čo sa zrútila pri búraní okolitej zástavby. Prilahlé úseky boli čiastočne rekonštruované do jednotnej výšky koruny a ukončené kamennými platňami. V kontakte s baštou je rekonštruovaná aj výška predprsné so strieľňou. Rovnako do výšky nižšej ako ochodza je obnovený aj fragment veže v blízkosti bývalej Kušnierskej brány. Okrem týchto častí prešiel rekonštrukciou fragment barbakánu Nižnej brány.

Plocha bývalej priekopy je v severovýchodnom úseku tvorená plochami zelene, severozápadnom a juhozápadnom úseku komunikáciou a v juhovýchodnom úseku najmä súkromnými parcelami so zástavbou rodinných domov. Opevnenie ako celok nemá spracovanú koncepciu obnovy.

MAJETKOVOPRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Hrnčiarska veža s prilahlým hradbovým múrom tvorí uzáver parcely penziónu s reštauráciou Na hradbách. Parcela s hradbovým múrom a baštou patrí mestu. Východne sa nad terénom zachovali časti barbakánu Nižnej brány, ktorý je značne romanticky zrekonštruovaný. Objekt je vo vlastníctve mesta, pozemky pod ním a čiastočne aj pod plochou bývalej priekopy sú v súkromných rukách. Juhovýchodný úsek opevnenia je zaniknutý, plochy priekopy sú prevažne zastavané súkromnými objektmi rodinných domov so záhradami. V južnom cípe opevnenia sa nachádza zachovaná veža napojená na dlhšie úseky opevnenia. Veža je vo vlastníctve Prešovského samosprávneho kraja, prilahlé úseky hradieb aj s predpolím vo vlastníctve mesta.

OPEVNENIE MESTA LEVOČA

S výstavbou murovaného mestského opevnenia sa začalo okolo roku 1310, kedy bola už pravdepodobne ustálená stavebná podoba mesta. Jeho dokončenie uvádza D. Menclová v roku 1410. Opevnenie pozostávalo z hlavného hradbového múru doplneného otvorenými hranolovými baštami, parkánového múru a priekopy s murovanou kontreskarpou. Do mesta sa vstupovalo Dolnou, Košickou a menej významnou Menhardskou bránou. Pred Dolnou a Košickou bránou boli pri neskorších úpravách vybudované barbakány. Začiatkom 15. storočia bola fortifikácia posilnená uzavretými pravouhlými baštami prechádzajúcimi cez parkán do priekopy. Ďalšími stavebnými úpravami prešlo opevnenie pravdepodobne v druhej polovici 15. a v polovici 16. storočia. Deštrukcia opevnenia začala koncom 18. storočia a hlavne v 19. storočí (zbúranie východného úseku v mieste kasární a i.).

Opevnenie je jedno z najucelenejších na Slovensku a zachovalo sa čiastočne v autentickej podobe. S obnovou sa začalo už v 60. rokoch najmä v spojitosti so statickou stabilizáciou priamych úsekov, ktoré boli v havarijnom stave. Predovšetkým však obnova prebiehala v 70. a 80. rokoch 20. storočia a po krátkom útlme pokračuje aj v 21. storočí.

Dodnes chýba spracovanie komplexného architektonicko-historického a archeologického výskumu opevnenia, k dispozícii sú len čiastkové výskumy. Priame úseky hlavného aj parkánového múru boli prevažne konzervované, rekonštruované len čiastočne, do zachovanej výšky. Koruny sú v nepôvodných výškach prekryté nepravidelnými kamennými platňami. Zachovaná predprseň je ukončená krytinou z pálenej škridle. Na tento prístup nadviazala aj obnova v 21. storočí. K obnove jednotlivých bodových objektov sa pristúpilo v 80. rokoch 20. storočia rekonštrukciou, aj za cenu straty autenticity (Košická brána, Kupecká bašta a i.). V súčasnosti sa voľba metódy obnovy odvíja odmiery zachovania a predchádzajúcej metódy. K prezentácii zaniknutých úsekov sa vzhľadom k veľkému rozsahu zachovaných originálov, doposiaľ nepristúpilo.

SÚČASNÝ STAV ZACHOVANIA A OBNOVA

Prístup k obnove jednotlivých úsekov opevnenia je podrobne spracovaný v rámci Aktualizačného listu NKP Opevnenie mestské G. Lukáčom. Najcelistvejšie zachovaný je východný úsek mestského opevnenia. Okrem hradbového múru je zachovaný aj parkánový do nepôvodnej výšky, čiastočne je očistený priestor parkánu a priekopa, ktorej pôvodná šírka bola zúžená pri rozširovaní komunikácie. Košická bránová veža bola v roku 1702 vstave ruiny. V roku 1840 bola rekonštruovaná a prestrešená sedlovou strechou. V 80. rokoch 20. storočia bola nadstavaná o dve podlažia a prekrytá stanovou strechou. V priestore pred ňou je čiastočne náznakovou rekonštrukciou vmúriku prezentovaný zaniknutý barbakán. Hradobný múr medzi Košickou a Menhardskou bránou je zachovaný v najväčšom rozsahu aj s murovanou predpršňou prekrytou keramickou škridlou.

Jeho obnova bola realizovaná v 80. rokoch 20. storočia a v roku 2002. Okrem hranolových, do vnútra otvorených bášť sa v tejto časti zachovali dve polygonálne bašty predstupujúce do priestoru priekopy. Kupecká bašta, dnes nazývaná aj Múzeum a bašta Tlačiareň, ktorá je dnes zachovaná do výšky prvého nadzemného podlažia. Koncom 19. storočia bola jej horná časť asanovaná a prízemie bolo včlenené do novostavby rodinného domu. Posledné stavebné úpravy, ako súčasť budovy bývalej tlačiarne, prebehli v 90. rokoch 20. storočia.

MAJETKOVOPRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Mesto Levoča má značne komplikované majetkovoprávne vzťahy. Síce je prevažný vlastník objektov mestského opevnenia aj pozemkov nezastavaných plôch opevnenia, no viaceré objekty sa nachádzajú v súkromných rukách. Zastavané plochy opevnenia majú najmä súkromných vlastníkov. Objekt sekundárne pristavaný ku Košickej bráne z južnej strany spolu s príslušnými pozemkami parkánu a priekopy až po Kupeckú baštu (Múzeum) je vo vlastníctve súkromnej osoby s trvalým bydliskom v zahraničí. Kupecká bašta bola viackrát adaptovaná pre rôzne účely. Slúžila ako obytný dom neskôr múzeum a v súčasnosti je vo vlastníctve mesta a to ju dlhodobo prenajíma pre účely reštaurácie. K ďalším baštám v súkromných rukách patrí tzv. bašta Tlačiareň, nakoľko bola v minulosti včlenená do objektu rodinného domu. Bašta tzv. Kolkáreň patrí do vlastníctva mesta. Ďalšia polkruhovú bašta je v súkromných rukách, nakoľko sa v minulosti stala súčasťou klasicistického domu. Klasicistický pavilón pristavaný k hradbám, ktorý v súčasnosti prechádza rekonštrukciou a je tiež v súkromnom vlastníctve. Južný úsek opevnenia do veľkej miery ustúpil novej výstavbe v súkromnom vlastníctve.

Západný úsek zachovaného hradbového múru vlastní mesto. Plochy parkánu a priekopy boli rozdelené na súkromné pozemky (objekty určené na dožitie) s výnimkou dlhého úseku od Poľskej brány smerom na sever. Tu bol po asanácii sekundárnej zástavby v 80. rokoch 20. storočia vybudovaný voľnočasový areál vyššej umeleckej hodnoty (detské ihrisko, obrí šach, volejbalové ihrisko, exteriérové umelecké diela, zázemie s verejnými WC a i.). Už dlhšiu dobu sa nevyužíva.

Pozemky v severnom úseku opevnenia sú čiastočne mestské a čiastočne v súkromnom vlastníctve. Nachádzajú sa tu dokonca dve bašty, ktoré mesto odpredalo v snahe zabezpečiť ich údržbu. Ide o baštu Pracháreň a Severnú baštu, ktorá bola predaná aj s časťou priekopy.

Baštu Pracháreň získala do vlastníctva súkromná osoba. Bola zrekonštruovaná pre účely hotela. Nakoľko však objekty obranného charakteru nemôžu dostatočne vyhovovať potrebám takejto funkcie, bašta je doplnená viacerými prístavbami a množstvom vikierov, ktoré narúšajú jej autenticitu.

Severnú baštu odkúpila firma, ktorá vlastní aj hotel na námestí a plánuje ju využívať pre účely cateringu. Jej obnova však dodnes nebola dokončená.

Vo východnom úseku opevnenia, medzi Severnou baštou a Košickou bránou sa nachádza novo zrekonštruované parkovisko. Hradbové múry sú v značne narušenom stave. Čiastočne konzervovaný je parkánový múr, no z dôvodu nedostatku financií predstava KPÚ nebola naplnená.

OPEVNENIE MESTA PODOLÍNEC

O mestskom opevnení existuje len málo poznatkov, nakoľko tu neprebehlo archívny a ani iné pamiatkové výskumy. Podolíneček získal mestské privilégia v roku 1292. Už v druhej polovici 14. storočia mohlo byť mesto obkolesené hradbami. Opevnenie tvoril hlavný hradbový múr, ktorý bol ukončený predpršnou s cimburím. Čiastkové archeologické výskumy naznačujú, že opevnenie mohlo mať aj parkánový múr. Do mesta sa vstupovalo zo severovýchodu Dolnou a juhozápadu Hornou bránou. Menšia bránka sa pravdepodobne nachádzala v juhovýchodnom úseku opevnenia.

Podľa zachovaných bášť možno usudzovať, že aj zaniknuté mali polkruhový pôdorys a boli vystupujúce dopredpolia opevnenia. Pri neskorších úpravách boli modernizované napríklad strielne a pravdepodobne boli vybudované aj predbránia a barbakán Dolnej brány, ktorý je zakreslený na špeciálnom mapovaní z konca 18. storočia. V 15. storočí bol z vnútornej strany kHornej bráne pristavaný štvoruholníkový opevnený priestor hradu a Horná brána sa pravdepodobne presunula severozápadným smerom. Táto situácia nebola zatiaľ archeologicky potvrdená. Na severovýchodný úsek opevnenia mesta sa v 17. storočí napojilo opevnenie piaristického kláštora, čo podmienilo jeho prestavbu v tomto úseku.

SÚČASNÝ STAV A PAMIATKOVÁ OBNOVA

Mestské opevnenie v Podolínci sa zachovalo v ucelenejších úsekoch v dvoch lokalitách v blízkosti zaniknutých brán. Podľa materiálu Zásady pamiatkovej obnovy z roku 1981, ktorý bol vypracovaný na opevnenie ako celok, mali byť nad terénom zachované časti staticky zabezpečené poodstránení prípadných nevhodných prístavieb. Zásady navrhovali jednotlivé úseky doplniť do ich najvyššej zachovanej výšky a prípadné rekonštrukčné zásahy na baštách urobiť analogicky podľa najautentickejšie zachovanej bašty č.1 (severozápadne odbývanej Hornej brány). Nad terénom nezachované úseky odporúčali nájsť v konfigurácii terénu a vyznačiť v dlažbe alebo čiastočným nadmurovaním.

Ako prvá bola obnovená bašta č. 2 pri bývalej Dolnej bráne, nakoľko bola v najhoršom stavebno-technickom stave. Pristúpilo sa k jej rekonštrukcii podľa projektu z roku 1982. Bez predchádzajúcich pamiatkových výskumov bola do bašty začlenená aj časť objektu, ktorý k nej bol pristavaný sekundárne. Od bašty vedie smerom k zaniknutej Dolnej bráne náznakovo prezentovaný múr opevnenia.

V ďalších úsekoch, ktorých obnova prebehla následne, asi v 80. rokoch 20. storočia, už nedošlo k rekonštrukcii takého rozsahu. Boli staticky zabezpečené a čiastočne rekonštruované v zmysle zásad obnovy len do zachovanej výšky. Úsek pri kláštore s tromi polkruhovými baštami je čiastočne zachovaný vrátane predprsné. Je obnovený s rôznou úpravou povrchu (omietka, režný kameň) a koruny (kamenné platne, oplechovanie, cement).

V juhovýchodnom a juhozápadnom úseku sú nad terénom zachované časti opevnenia obnovené rovnako čiastočnou rekonštrukciou do najvyššej zachovanej výšky. Koruna je zarovnaná a prekrytá kamennými platňami. Južne od radnice (areál bývalého hradu) bola zástavba v predpolí opevnenia odstránená. Nafasáde radnice boli analyticky prezentované konštrukcie hradbového múru a bránovej veže. Jej predbránie bolo prezentované náznakovou rekonštrukciou. Archeologicky potvrdené časti areálu hradu sú prezentované v dlažbe. Úsek s baštou č.1, ku ktorému sú z vnútra mesta pristavané objekty, nebol do súčasnosti obnovený.

MAJETKOVÉ – PRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Zachované úseky opevnenia sú vo vlastníctve mesta s výnimkou úseku pri kláštore. Hradbový múr s baštou č.1 vlastní mesto vrátane pristavaných objektov. Tieto objekty plánuje zbúrať a na ich mieste vytvoriť exteriérové trhovisko. Zrekonštruovaná bašta č.2 aj s príslušnými plochami je tiež vo vlastníctve mesta. Je jediným objektom opevnenia s vnútornými priestormi, nemá funkčné využitie nakoľko je v interiéri vysoká vlhkosť.

V budúcnosti by ju mesto chcelo využívať pre účely 3D prezentácie historického Podolíňa. Bašty č.3, č.4 a č.5 s príslušnými hradbami sú súčasťou rodinných domov, pričom objekt č.4 vlastní mesto a prenajíma ho. Pozemok pod objektmi opevnenia je vo vlastníctve Kongregácia Najsvätejšieho Vykupiteľa – redemptoristi, a teda patrí kláštore.

Úseky okolo bašty č.6 patria mestu spolu s príhradbovou uličkou, z vonkajšej strany hradieb sú súkromné pozemky rodinných domov. Úseky okolo bašty č.7 sa stali súčasťou objektu bývalého hradu, v ktorom sa dnes nachádza mestský úrad. V súčasnosti zástupcovia mesta pripravujú suterény úradu pre účely múzea. Ich snahou je pozdvihnúť turistický ruch v meste.

OPEVNENIE MESTA PREŠOV

Mesto Prešov získalo mestské privilégia v roku 1374. Asi okolo polovice 15. storočia malo už vystavaný hlavný hradbový múr s predprsňou zakončenou cimburím (ktoré bolo v neskoršom období zamurované). Doplnený bol obrannými baštami. Do mesta sa vstupovalo Hornou bránou v severnom a Dolnou bránou v južnom úseku opevnenia. V západnom úseku sa nachádzala Malá bránka.

Druhá etapa výstavby pokračovala asi od polovice 15. storočia do polovice 16. storočia. Boli vybudované nové bašty v hlavnom múre, parkánový múr, brány domesta boli doplnené o predbránia a Horná a Dolná brána aj o barbakány. Vodná priekopa mala murovanú eskarpu (parkánový múr) aj kontreskarpu. Celkovú predstavu o charaktere opevnenia je možné získať vďaka opisu z roku 1603.

"Podľa opisu bola Horná brána bránená cechom krajčírov a členená na viacero objektov, ktoré možno identifikovať ako bránovú vežu, predbránie a barbakán. Medzi Hornou a Dolnou bránou bolo na východnej línii opevnenia 5 bášť (pôvodne 6 bášť), ktoré v čase nebezpečenstva bránili cechy pekárov, debnárov, obuvníkov, hrnčiarov a kolárov. Dolná brána bránená cechom mäsiarov bola rovnako členená na viacero objektov, ktoré možno rovnako identifikovať ako bránovú vežu, predbránie a barbakán. Za Dolnou bránou na západnej línii nasledovali dve bašty, bránené cechmi kožušníkov a garbiarov, Malá bránka (bránená tesármi) a posledná červená bašta bránená cechom obchodníkov. Druhú líniiu opevnenia predstavoval parkán s menšími 19 baštami na východnej línii a 8 baštami na západnej línii."

STAV ZACHOVANIA A OBNOVA

Mestské opevnenie je zachované neucelene, v urbanizme pôvodný vonkajší obvod zaniknutej priekopy kopíruje Horná a Dolná okružná ulica. Východným smerom od bývalej Hornej brány bola po odstránení zástavby odhalená ruina Pekárskej bašty, ktorá bola rekonštruovaná v 70. rokoch, zaniknuté prilahlé múry boli prezentované náznakovou rekonštrukciou v múriku.

Takmer v celom východnom úseku sa zachovala kontreskarpa priekopy, nakoľko tvorí oporný múr stúpajúceho terénu. V kratších úsekoch, v nadväznosti na rekonštruovaný bastión sa nad terénom zachoval čiastočne aj hlavný hradbový múr. V tejto polohe je v rámci tzv. Záhrady umenia v podobe zatravnenej plochy prezentovaná plocha parkánu a priekopy. Mesto má záujem zatraktívniť túto lokalitu, vytvoriť tu kultúrnu a oddychovú zónu.

Dolná brána sa rovnako ako Horná nad terénom nezachovala. Pri rekonštrukcii verejných priestorov od začiatku 21. storočia sa v rámci dláždenia chodníkov prezentujú priebehy opevnenia zistené archeologickým výskumom odlíšeným typom dlažby. V mieste Dolnej brány, je osadená informačná tabuľa v podobe výtvarného prvku.

Na plochách opevnenia v západnom úseku prebehla v druhej polovici 20. storočia asanácia značnej časti sekundárnej zástavby. Namiesto zachovania plôch pre prezentáciu opevnenia však bola južne od Floriánovej brány v 70. rokoch postavená hádzanárska hala nerešpektujúca historickú parceláciu.

V nastavenom trende sa pokračuje aj v súčasnosti, aj napriek tomu, že táto juhozápadná poloha by mala potenciál na ucelenejšiu prezentáciu fortifikačného systému. Parcely pred novostavbou nákupného centra Novum boli odpredané a sú čiastočne využívané ako parkovisko a ostatné časti sú v neudržiavanom stave.

V objekte Floriánovej brány, sú zachované konštrukcie Malej bránky a jej predbránia. V dlažbe podjazdu je prezentovaná pôdorysná stopa stredovekej bránovej veže. K nej prilahlý hradbový múr je takisto súčasťou sekundárnej zástavby. Južne od veže je múr aj s odchodzu naznačený v objekte. V ďalších úsekoch smerom k Hornej bráne sa časti hradbového a parkánového múru stali súčasťou sekundárnej zástavby, buď v autentickej podobe, alebo sú prefasádované súčasne s objektom. Západne od Hornej brány sa ako solitér zachoval tzv. Kumšt, parkánová bašta, ktorá v minulosti tiež prešla obnovou a adaptáciou na múzeum, v nedávnej minulosti bola jej strecha rekonštruovaná s použitím dreveného šindľa.

MAJETKOVOPRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Plochy a objekty mestského opevnenia v Prešove nepatria v prevažnej miere do vlastníctva mesta. Výnimkou je kompaktnější juhovýchodný úsek, kde sa nachádza tzv. Záhrada umenia (múry aj plochy opevnenia). Objekt Kováčskej bašty aj prilahlými plochami je vo vlastníctve mesta, v dlhodobom prenájme tu sídli reštaurácia.

Objekty Floriánovej brány a tzv. Kumštu patria do vlastníctva Prešovského samosprávneho kraja. Floriánovu bránu má v správe Hotelová akadémia (využíva len časť objektu), Kumšt spravuje Tripolitana – Krajské múzeum v Prešove. Objekt v súčasnosti nevyužíva. Bastión pri Záhrade umenia vlastní Rehoľa menších bratov Františkánov. V súčasnosti je jeho terasa v prenájme Komunitnej včelej záhrady. Ide o občianske združenie, ktoré tu chová včely a venuje sa workshopom a prednáškam pre verejnosť. Je to netradičná, zaujímavá funkcia pre takýto typ stavby.

V severozápadnej časti sú plochy opevnenia rozparcelované na súkromné pozemky s výstavbou rodinných domov. Niektoré z nich obsiahli aj fragmenty múrov mestského opevnenia.

OPEVNENIE MESTA SABINOV

Sabinov bol povýšený na slobodné kráľovské mesto privilégium v roku 1405 od kráľa Žigmunda. Svýstavbou opevnenia sa pravdepodobne nezačalo v tomto období, ale až v druhej polovici 15. storočia. Patrí k neskorostredovekým typom opevnení. Podrobne je jeho stavebno-historický vývoj na základe architektonicko-historického aj archívneho výskumu spracovaný v rámci výskumu celého komplexu opevnenia z roku 2005.

SÚČASNÝ STAV A PAMIATKOVÁ OBNOVA

Sabinovské opevnenie je jedným z najautentickejšie zachovaných stredovekých opevnení na území Slovenska. Najucelenejšie zachovaný je južný úsek opevnenia a južná časť východného úseku aj s vežami zachovanými v rôznej miere. Zvnútornej strany mesta je úsek prístupný zbývanej hradbovej uličky.

Predpolie opevnenia v mieste bývalej priekopy tvoria súkromné parcely s výstavbou rodinných domov. Severný úsek opevnenia bol zbúraný, okrem veže v severovýchodnom nároží. Plochu opevnenia tvorí predpolie panelových bytových domov. V západnom úseku je zachovaný len krátky úsek severne od bývalej Hornej brány.

Múry opevnenia aj väčšina veží sa zachovali v stave ruiny. Ich rozrušené koruny pokrýva náletová zeleň. Bašty majú zaniknutú konštrukciu strechy aj spravidla s časťou posledného podlažia. Hradbový múr je zachovaný v rôznej výške, na niektorých miestach aj s konštrukciou murovanej predprse so strielňami.

Prehľad doterajších názorov na obnovu opevnenia bol urobený ako súčasť architektonicko- historického výskumu. V 80. rokoch boli rekonštrukčnou metódou do stavebne úplného stavu obnovené dve veže (č. 8 a 10). V oboch prípadoch bola autenticky zachovaná ruina nadstavaná dopredpokladanej výšky koruny a zastrešená polkuželovou strechou. Tieto úpravy však nezodpovedajú súčasnému stavu poznania. Účelom obnovy bolo ich funkčné využitie. Pri obnove boli doplnené zaniknuté stropy, realizované nové omietkové vrstvy a vexteriéri prezentované drevené ochodze z mäkkého dreva⁷². Zachované boli však aj neskoršie úpravy, ako napríklad vstup z prízemia. Bašta č. 10 slúžila ako depozitár Krajského múzea v Prešove, po rekonštrukcii interiéru slúžila ako múzeum. V súčasnosti je kvôli zlému stavebno-technickému stavu inštalácií v havarijnom stave. Bašta č. 8 doposiaľ nie je využívaná.

Na komplex bolo vypracovaných aj niekoľko zámerov pamiatkovej obnovy, na ktorých je možné sledovať posun v metodike. Zámer z roku 1975 uvažoval s rekonštrukciou južného úseku aj so zastrešením veží a asanáciou príľahlej zástavby. Zámer z roku 1981 už počítal s úplnou rekonštrukciou len piatich veží, tri neúplne zachované navrhol rekonštruovať len čiastočne a tri zaniknuté veže vyznačiť v dlažbe. Počítal tiež s búraním nevhodnej zástavby a úpravou priekopy vhodnou zeleňou. Na tento materiál nadviazali aj zásady obnovy opevnenia v elaboráte Pamiatková zóna Sabinov – Zásady pamiatkovej starostlivosti.

V rámci rekonštrukcie verejných priestorov v roku 1998 bola v dlažbe náznakovou rekonštrukciou prezentovaná časť veže, predbránia a barbakánu Dolnej brány. Odhalená bola počas záchranného archeologického výskumu.

V roku 2005 bol vypracovaný architektonicko-historický výskum a návrh na obnovu NKP : Sabinov – mestské opevnenie. V kapitole Návrh na obnovu opevnenia určuje koncepčný prístup k obnove celého komplexu sabinovského opevnenia. Ide o "čiasť rekonštrukčnú metódu obnovy pamiatky, ktorej cieľom je zakonzervovať stojace zvyšky opevnenia a dorekonštruovať iba tie jeho časti, ktoré majú pre rekonštrukciu hodnovernú oporu v historických prameňoch a sú výskumom doložené, pričom ich rekonštrukcia je zároveň podmienená snahou ocelistvejšie a jednoliatejšie pôsobenie opevnenia ako celku."

V roku 2008 medzi Dolnou bránou a vežou č. 9 bol vyznačený priebeh opevnenia v dlažbe. V roku 2011 sa uskutočnil archeologický výskum, na základe ktorého bol náznakom hradbového múru s tromi baštami v podobe múrika z lomového kameňa do výšky sedenia prezentovaný aj nad terénom nezachovaný severný úsek opevnenia

Za účelom komplexnej obnovy opevnenia bol v roku 2012 spracovaný realizačný projekt ateliérom Obnova s.r.o. V roku 2014 bol obnovený múr pri hoteli Torysa. V roku 2020 prebehol archeologický výskum v okolí štyroch veží opevnenia č. 4,9,7,11.

V roku 2017 bol aktualizovaný realizačný projekt ateliéru Obnova s.r.o. A v tom istom roku mesto získalo grant s partnerským mestom Muszyna v Poľsku z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja v rámci Programu cezhraničnej spoluprácie Interreg V-A Poľsko – Slovensko 2014–2020. Názov projektu je Muszyna – Sabinov: Posilňujeme spoločné kultúrne dedičstvo poľsko-slovenského pohraničia.

Mesto v rámci projektu pripravilo publikáciu, vydajú 5000ks turistických máp, vybudujú informačný systém. V roku 2021 z peňazí projektu prebieha obnova mestského opevnenia v rozsahu od veže č.1 po vežu č.9 vrátane hradbových múrov.

MESTSKÝ HRAD STROPKOV

Poznatky o podobe mestského hradu (alebo opevneného kaštieľa), dobe vzniku a stavebnom vývoji sú veľmi obmedzené a jeho existencia, ako obrannej štruktúry, sa v odbornej literatúre do 90. rokov 20. storočia vôbec neuvádza. Prvá zmienka pochádza pravdepodobne z r. 1408 a predpokladá sa, že jadrom sídla bola mýtna stanica s počiatkami v 2. polovici 13. storočia. Následne začiatkom 15. storočia mal kaštieľ prestavať Imrich z Perína.

Najlepšiu predstavu o podobe komplexu máme z čiastočne zachovalého dispozičného plánu z roku 1767, ktorý bol objavený v roku 1992 J. Beňom v Prešovskom archíve. Jeho vierohodnosť čiastočne potvrdzuje čiastkový archeologický výskum realizovaný v rokoch 2006–2007 južne a juhozápadne od objektu múzea. Na archeologický výskum nadviazal architektonicko–historický terénny výskum M. Šimkovica a M. Matejku. Tí, na základe výskumu konštatujú, že komplex prešiel mnohými rozsiahlymi prestavbami.

MAJETKOVOPRÁVNE VZŤAHY A FUNKČNÉ VYUŽITIE

Kostol s príslušnou parcelou patrí rímskokatolíckej cirkvi, ostatné parcely, na ktorých sa predpokladá poloha hradu sú vo vlastníctve mesta. Mesto vlastní tiež kaštieľ, ktorý prešiel viacerými prestavbami aj nevhodnou novodobou obnovou. Spravuje ho Tripolitana – Krajské múzeum v Prešove. Ostatné dotknuté plochy sú prevažne udržiavané ako nízka zeleň. V miesteseverozápadnej veži hradu sa do roku 2018 nachádzali dva rodinné domy so záhradami. Mesto ich odkúpilo a asanovalo.

TYPOLÓGIA MESTSKÝCH OPEVNENÍ V STREDOVEKU

Najdôležitejšími faktormi, ktoré ovplyvňovali typológiu stredovekého opevnenia boli najmä dobová taktika boja a používanie chladných zbraní, tzn. takých, ktoré na svoju prevádzku využívajú ľudskú alebo zvieraciu silu. Ide o osobné zbrane (meč, luk, kuša a i.), ale tiež veľké obliehacie stroje (katapult, baranidlo a i.). Hlavnú obranu zabezpečovali líniové stavby, ktoré zabráňovali útočníkovi priblíženie a boli neprekonateľné pre dostrel a údernú silu chladných zbraní.

Do tejto skupiny patrili murované hradby, priekopy a valy. Tie v určitých polohách dopĺňali bašty a veže, ktoré zlepšovali aktívnu obranu mesta. Hlavnú líniu opevnenia v ideálnom prípade tvoril uzavretý okruh hradbového múru, doplnený baštami a vežami. Výnimku tvoria mestské opevnenia, kde kvôli konfigurácii terénu uzavretý okruh nebolo potrebné alebo možné vybudovať.

Hlavný hradbový múr bol tvorený dostatočne hrubým múrom, najčastejšie z lomového kameňa, naktorého korune sa nachádzalo tzv. podsebitie, alebo častejšie ochodza, umožňujúca pohyb obrancov po hradbách. Existovali aj opevnenia bez ochodze, obrana vtedy prebiehala výhradne zveží a bášt. Staršie typy opevnení mávali ochodzu murovanú, vytvorenú v hrúbke múra, v mladších obdobiach sa stavali múry tenšie a ochodzu tvorila drevená konštrukcia na konzolách. Pohyb obrancov po ochodzi chránila predprseň, múr z menšou hrúbkou. Býval zakončený cimburím, členený na ozub a preluku.

Modernejšie opevnenia už mali predprseň plnú, perforovanú strielňami. Hradbový múr bol členený na úseky vežami a baštami s rôznymi pôdorysnými tvarmi. Ich vzájomná vzdialenosť bola podmienená dostrelom dobových zbraní, v ideálnom prípade obrana z nich umožňovala pokryť všetky miesta v predpolí opevnenia, a bočnou strelbou, tzv. flankovaním, aj pätu hradby, ktorú nebolo možné brániť z ochodze. Najslabšími článkami vobrane opevnenia boli vstupy domesta. Obranu významných brán zabezpečovali väčšinou bránové veže, s prejazdom prístupným cez padací most.

Po dokončení okruhu hlavného hradbového múru sa v mnohých mestách pristúpilo k výstavbe parkánového okruhu opevnenia. Nižšia a užšia parkánová hradba chránila druhý rad obrancov, pohybujúcich sa v priestore parkánu. Samotný parkán sa mohol nachádzať v rovnakej výške, alebo nižšie oproti nivelete mesta. Parkánový múr v mnohých prípadoch tvoril murovanú eskarpu priekopy. V takom prípade bol pravdepodobne budovaný súčasne s ňou. Priekopa tvorila ďalšiu obrannú líniu mesta. Jej hĺbku a šírku ovplyvňovali prírodné danosti. Mohla byť suchá, alebo napúšťaná vodou z blízkych potokov a odrazených mlynských náhonov. Suché priekopy sa zámerne nechávali zarastať trňovými kríkmi.

PRESTAVBY STREDOVEKÝCH OPEVNENÍ V NOVOVEKU

V novoveku sa už natoľko rozvinuli palné zbrane, že im stredoveké konštrukcie nemohli odolávať. To podmienilo vznik nových typologických druhov fortifikačných stavieb. Stredoveké opevnenia väčšinou naďalej plnili svoju funkciu, ale boli modernizované a dopĺňané o nové prvky. Naďalej sa modernizovali aj stredoveké objekty, znižovala sa ich výška, prípadne sa murované konštrukcie dosýpali zeminou, tlmiacou nárazy. Opevnenia sa dopĺňajú o postavenia pre delá a predstavujú dovedy úzke strielne na delový typ.

Najväčšie stavebné zásahy sa týkali miest, ktorých hospodársky význam neupadol a nachádzali sa v polohách, kde im stále hrozilo nebezpečenstvo. Minimálne zásahy boli na opevneniach v mestách, ktorých hospodársky význam v novoveku upadol.

TYPOLÓGIA OPEVNENÍ VRCHOLNÉHO STREDOVEKU A NOVOVEKU

Pri hľadaní formy nových prvkov a spôsobov obrany boli inšpiráciou už v minulosti používané drevozemné a zemné opevnenia, ktoré boli schopné najlepšie tlmiť nárazy delových gúl. Ako najefektívnejší z hľadiska obrany sa ukázal päťboký pôdorys veží, ktorý bol obohatený novým tvarovaním streleckých postavení a neskôr kazematovým systémom, ktorého počiatky sa aj u nás objavili už v stredoveku. Prechod k novému typu opevnenia bol postupný. Aj pri výstavbe nových opevnení sa v niektorých prípadoch využívali spätné inšpirácie v stredovekej typológii.

Moderné bastiónové opevnenia sa vyvinuli a uplatnili najmä v Taliansku a Holandsku. Boli budované ako samostatné nové pevnosti, alebo opevnenia miest. Odtiaľ sa rozšírili aj na naše územie. Pri ich výstavbe sa kládol dôraz najmä na horizontalitu a rozľahlosť stavieb. Ich snahou bolo zdržať nepriateľa v čo najväčšej vzdialenosti od ochraňovaného priestoru. Základnými prvkami opevnenia tohto typu boli bastióny, najčastejšie päťboké objekty vyplnené zeminou, na vrchu ktorých boli palebné postavenia a kurtiny, priame úseky, ktoré jednotlivé bastióny spájali. Boli dopĺňané o ďalšie iné priestorovo rozľahlé prvky (ravelin, kaponiera, glacis, luneta a i.) a členené aj viacerými okruhmi priekop. Na území Slovenska boli v tomto duchu vybudované bastiónové pevnosti v druhej polovici 16. a v 17. storočia za účelom obrany monarchie pred osmanskými vpádmi v Leopoldove, Šintave, Šali, Nitre, Komárne, Nových Zámkoch, Vrábľoch, Leviciach, Filákovce, Košiciach a i.

ZÁNIK FUNKCIE MESTSKÝCH OPEVNENÍ

Po ukončení protihabsburských povstaní uzatvorením Satmárskeho mieru v roku 1711 zanikla potreba obrany miest. Svoj význam mestá stratili aj ako strategické prvky v obrane krajiny. Ich úlohu prebrali nové druhy stavieb. Približne od polovice 18. storočia sa začína s ich funkčnou degradáciou a jednotlivé prvky sa postupne dostávali do stavu ruiny.

Keďže opevnenie pozostávalo najmä z líniových prvkov (jedného, prípadne dvoch okruhov samostatných múrov) a úprav terénu, nebolo možné ho adaptovať na novú funkciu. Údržba opevnenia bola nákladná a postupne začali chátrať. Rastúcim mestám a rozvoju dopravy uzatvorené okruhy opevnenia prekážali. Plochy priekop sa zasýpali a na ich miestach vznikala nová zástavba najmä chudobných obyvateľov.

Hradby a vstupy do mesta boli lokálne búrané v miestach pokračovania komunikácií. Murivo bolo rozoberané a využívané ako stavebný materiál, alebo sa využívali časti opevnenia ako stavebné konštrukcie. Vo viacerých mestách dochádza k zániku mestských opevnení nad súčasným terénom (Žilina), alebo zostali zachované len fragmenty (Kežmarok). Spravidla najlepšie sa zachovali opevnenia v mestách, kde hospodársky rozvoj v 19. a 20. storočí stagnoval.

MIERA ZACHOVANIA OPEVNENIA V URBANISTICKEJ MIERKE

Strata pôvodnej funkcie mestského opevnenia, vzťah vtedajšej spoločnosti k týmto komplexom a ich bezprostredný kontakt so živým meniacim sa mestom sú príčinou, že sa žiadne opevnenie do súčasnosti nezachovalo v pôvodnej podobe. Túto neucelenosť je možné vnímať v architektonickej aj urbanistickej mierke. Pri urbanistických súboroch tohto rozsahu nejde len o rozpad materiálu jednotlivých objektov, ale aj o stratu vnímania opevnenia ako celku. Táto rozdrobenosť, nejasnosť súvislostí a vzťahov je jedným zo základných problémov zrozumiteľnej prezentácie a interpretácie tohto typologického druhu. V rámci jedného komplexu nastávajú rôzne špecifické situácie a rozsah zachovania je v jednotlivých častiach rôzny.

Zjednodušené nastávajú tieto situácie:

- a. opevnenie zachované aj s pôvodnou urbanistickou situáciou (prihradbová ulička, parkán, priekopa), napríklad polohy Dolnej a Hornej brány v Badejove.
- b. opevnenie je zachované, ale je k nemu pristavaná sekundárna zástavba, respektíve, priebeh opevnenia sa zachoval aspoň v parcelácii, Existenciu opevnenia dokazujú okružné ulice okolo historického jadra, často pomenované podľa prvkov opevnenia, napríklad Baštová ulica (Prešov), Priekopa (Kežmarok)
- c. opevnenie nie je zachované a zmenená je aj pôvodná urbanistická situácia, napríklad: areál škôl východne od Dolnej brány, Levoča.

Okrem zástavby a parcelácie plôch opevnení majú výrazný vplyv na ich prezentáciu majetkovo- právne vzťahy (vlastníctvo pozemkov), ale najmä miera verejnosti priestoru, od ktorej sa odvíja miera pohľadovej exponovanosti prezentovaného javu. Nastávajú tieto prípady:

- a. pozemok je v súkromný (pozemok individuálnej bytovej výstavby),
- b. pozemok je poloverejný (areál školy, firmy a i.),
- c. pozemok je verejný (verejné priestranstvo).

V Prešovsko samosprávnom kraji medzi najvýznamnejšie pamiatky fortifikačného charakteru popri hradoch patria opevnenia miest. Predmetom analýzy sú opevnenia v stredovekých kráľovských mestách Prešov, Sabinov, Podolínec, Kežmarok, Levoča a Bardejov. Do projektu je zapojené aj mesto Stropkov, v ktorom sa nachádza archeologická lokalita mestského hradu.

Všetky fortifikačné komplexy vznikli už v stredoveku, postupne boli upravované, dopĺňané avmladších obdobiach aj búrané. Do súčasnosti sa zachovali v rôznom rozsahu. Najlepšie zachované sú v mestách Bardejov a Levoča a najmenej v meste Stropkov – tu sa jedná o archeologickú lokalitu.

Všetky predmetné opevnenia majú štatút nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky a sú zapísané v Ústrednom zozname pamiatkového fondu (ďalej ÚZPF).

Z toho mestské opevnenia v Levoči, Bardejove a tiež Thökölyho hrad, ktorý je možné považovať za súčasť opevnenia mesta Kežmarok, sa nachádzajú aj v Zozname národných kultúrnych pamiatok s prioritou ochrany a obnovy.

Mestské opevnenia v Bardejove a Levoči majú dokonca hodnoty, ktoré presahujú národné hranice a ich permanentná ochrana má najvyššiu dôležitosť u medzinárodnej komunity ako celku. Vďaka tomu sú zapísané do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. V roku 2000 bol do tohto zoznamu zapísaný Bardejov. Lokalita Spišský hrad a pamiatky okolia bola v roku 2009 rozšírená o územie historického jadra mesta Levoča s dielom Majstra Pavla a bol zmenený jej názov na Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia.

Skúmané mestské opevnenia v mestách Prešov, Bardejov, Podolíne, Kežmarok, Levoča sú súčasťou plošnej pamiatkovej ochrany v rámci Mestskej pamiatkovej rezervácie, centrum Sabinova je súčasťou Pamiatkovej zóny. Zhrnuté poznatky ostavebno-historickom vývoji opevnenia, súčasnom stave zachovania a vo viacerých prípadoch aj o doterajšom prístupe k pamiatkovej obnove je možné získať v textovej časti materiálu zásad ochrany príslušného pamiatkového územia. Textová aj grafická časť materiálu definuje zásady ochrany pre jednotlivé priestorové celky, väčšinou aj voči možnosti prezentovať prvky opevnenia. Majú spracovaný aj samostatný grafický list pre mestské opevnenie s vyznačením zachovaných a predpokladaných zaniknutých priebehov opevnenia a jeho plôch.

Z analýzy zozbieraných informácií z jednotlivých miest Prešovského samosprávneho kraja vyplýva rôznorodosť problémov, s ktorými sa musia samosprávy, ako majoritní vlastníci mestských opevnení a pozemkov vysporiadať. Každá fáza od prípravy až po samotnú realizáciu má významný vplyv na tú nasledujúcu a ich vzájomné zladenie determinuje kvalitu výsledku. Jednotlivé fázy sa navzájom prelínajú a preto ich je potrebné posudzovať v kontexte.

Mestá v Prešovskom samosprávnom kraji sa nachádzajú v rôznej fáze procesu obnovy opevnení, čo väčšina miest chápe ako hlavný cieľ svojho snaženia. Problémom v mestách s veľkým rozsahom zachovania mestského opevnenia je najmä hľadanie spôsobu funkčného využitia, v mestách, kde je opevnenie zachované v torzách a v urbanizme súčasného mesta sa často krát stráca pôvodná nadväznosť jednotlivých prvkov, čo znečitateľňuje ich prezentáciu a interpretáciu.

Aj napriek tejto rôznorodosti je možné definovať spoločné menovatele, ktoré determinujú problémy, s ktorými sa mestá stretávajú. Ide najmä o chýbajúcu koncepciu, nedostatok financií a problematicky nastavené grantové schémy, technológie tradičného staviteľstva, problematické funkčné využitie, majetkovo právne vzťahy a nedostatočné povedomie o hodnotách kultúrneho dedičstva.

KONCEPCIA

Jedným zo základných problémov miest je, že im chýba koncepcia k práci, rozvoju a údržbe mestských opevnení. Tá sa však netýka len samotného opevnenia, ale často celkovej koncepcie celého mesta (prípadne historického jadra), ktorého je opevnenie neoddeliteľnou súčasťou. Mesto musí mať sformulovanú jasnú predstavu o svojom smerovaní, či je cieľom zapojiť opevnenie do infraštruktúry mesta, jeho využitie na podporu cestovného ruchu, využívanie miestnymi komunitami, prípadne iné ciele, alebo ich kombinácia. Pamiatková obnova opevnenia a jeho prezentácia sa tak môže stať len jedným z cieľov, prípadne sa stane aj nástrojom pre dosiahnutie iných cieľov. Príkladom môže byť aj Bratislava, ktorého jednou z hlavných priorít sa stala revitalizácia a oživenie verejných priestranstiev mesta.

Pre vytvorenie takejto koncepcie môžu byť rôzne postupy, predpokladom dobrého výsledku môže byť komunikácia s odborníkmi z rôznych oblastí. Jedným z nástrojov môže byť aj participácia obyvateľov mesta, ako napríklad v lokalite Medeného hámra v Banskej Bystrici.

Až následne môže táto koncepcia slúžiť ako lokálny program pre spracovanie architektonického návrhu pre opevnenie ako celok. Ten by mal vychádzať z analýzy limitov daného územia, geodetického zamerania, statického posúdenia objektov, pamiatkových výskumov. Na základe týchto poznatkov by mal architekt so skúsenosťami s projektovaním v pamiatkovom prostredí, tvoriť koncepciu v spolupráci s pamiatkovým úradom, investorom a ostatnými zúčastnenými stranami.

Jeho návrh môže byť spracovaný variantne (napríklad podľa miery zásahu návrhu do súkromného vlastníctva), môže definovať lokality s potenciálom na podobnejšie rozpracovanie, architektonickú súťaž a i. Vhodné je naplánovať etapy, postupnosť prác a časový harmonogram.

Tam, kde celková koncepcia chýba a nie je spracovaný architektonický návrh na opevnenie ako celok, je ťažké vyhodnotiť správnosť a efektivitu navrhovaných čiastkových riešení.

V súčasnosti často tieto koncepčné materiály supľujú zamestnanci KPÚ. Tí však nemajú dosah na postupnosť pridelenia peňazí, majetkovoprávne vzťahy, funkčnú náplň a vyjadrujú sa a korigujú len tie zámery, ktoré investor predloží na odsúhlasenie.

BUDOVANIE POVEDOMIA O HODNOTÁCH KULTÚRNEHO DEDIČSTVA

Táto problematika sa týka obyvateľov mesta ale aj samosprávy. Celkový úspech obnovy opevnenia je závislé od vôle a záujmu jednotlivcov vo vedení miest, ktorí sú časovo limitovaní svojim funkčným obdobím. Starostlivosť o kultúrne dedičstvo by malo byť nadradené osobným a politickým záujmom, iniciatíva by mohla prichádzať z Prešovského samosprávneho kraja. Povedomie u obyvateľov mesta je možné budovať napríklad rôznymi aktivitami, prednáškami, workshopmi a vzdelávaním detí o lokálnej histórii.

MAJETKOVOPRÁVNE VZŤAHY

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že majetkovoprávne vzťahy v jednotlivých mestách Prešovského samosprávneho kraja sú rôzne, zásadne ovplyvňujú možnosti obnovy, prezentácie a využívania opevnení.

Nastavenie koncepcie pre opevnenie ako celok by mohlo tento problém čiastočne riešiť vytypovaním dôležitých priestorov a objektov opevnenia, ktoré sa má mesto pokúsiť získať do svojich rúk (vo väčšine miest nie je možné a ani žiaduce vydať sa cestou Bardejova a postupne vykúpiť všetky pozemky na ploche opevnenia). Za správne riešenie rozhodne nemožno považovať predávanie plôch ani objektov opevnenia do súkromných rúk. Mesto tak rozdeľuje medzi viacerých vlastníkov jednu pamiatku a stráca tak dosah na jej ďalší osud. (Prešov, Levoča) Nie je vhodný ani argument havarijného stavu. Hrubá bašta v Bardejove je pozitívnym príkladom, ako dlhodobým prenájomom objektu je možné dosiahnuť jeho využívanie aj obnovu.

Rozdrobenosť vlastníckych vzťahov často znemožňuje prezentovať opevnenie ako celok, v horších prípadoch vznikajú nevhodné zásahy do pamiatky, prípadne jej havarijný stav. Môžu byť dôvodom sporov medzi obyvateľmi a mestom. Riešením tohto problému môže byť osвета a lepšia informovanosť obyvateľov mesta o význame aktivít spojených s mestskými opevneniami.

FUNKČNÉ VYUŽITIE OBJEKTŮ A PLÔCH MESTSKÉHO OPEVNENIA

Opevnenia sú špecifické štruktúry, ktoré kvôli svojej obrannej funkcii mali kompaktný tvar objektov s čo najmenšími otvormi. Spravidla sa na nich nenachádzali okná, iba strielne a typicky sa do nich nevstupovalo z prízemí ale z vyvýšených pozícií. Naopak plochy opevnenia (priekopy, parkán a i.) mávali čo najväčší rozsah, pretože tvorili prekážku medzi nepriateľom a dobývaným územím mesta. Z tohto dôvodu neobsahujú veľký potenciál, čo sa týka vnútorných využiteľných priestorov a mnohé funkcie sú z svetlo-technických a iných fyzikálnych dôvodov neprípustné.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že vhodnými funkciami sú také, ktoré nenarúšajú hodnoty pamiatky. Nevhodné potrebujú pamiatku na svoj účel radikálne upravovať. Pre výber funkčnej náplne v jednotlivých častiach opevnení sa nedá využiť univerzálny vzorec. Aj keď existujú dobré príklady funkčného využitia, záleží od polohy v rámci mesta, prípadne od záujmu domácich obyvateľov a turistov. Nie v každej polohe by sa "uživila" kaviareň, respektíve nemôže byť v každej bašte múzeum. Rovnako sa to týka aj plôch opevnenia.

Vhodným nástrojom pre definovanie udržateľných funkcií mestského opevnenia môže byť komunikácia s miestnou komunitou a tretím sektorom, architektonické, krajinárske a iné ideové súťaže a pozitívne zahraničné príklady. Prínosom môže byť aj komunikácia a výmena know-how medzi mestami, ktoré majú skúsenosti s rôznymi pozitívnymi funkciami aj takými, ktoré sa počas používania ukázali ako nevhodné.

Vzhľadom k hodnotám opevnení, spoločenskému významu a malej možnosti na adekvátnu zmenu ich funkčného využitia je jednou z ich najdôležitejších funkcií spoločenská prezentácia a to vhodnou architektonickou formou, úpravou a sprístupnením. Je potrebné počítať s tým, že nie všetky priestory a objekty opevnenia budú po rekonštrukcii rentabilné.

FINANCOVANIE

Financovanie obnovy mestských opevnení a aktivít spojených s ich prezentáciou je prevažne hradené z rozpočtu mesta alebo v kombinácii s grantovou schémou. Ide najmä o grantové schémy Európskej únie, Prešovského samosprávneho kraja a Ministerstva kultúry – Obnovme si svoj dom. Pre NKP s prioritou ochrany a obnovy má Ministerstvo kultúry v rámci grantovej schémy špeciálny podprogram 1.6 a pre pamiatky zapísané v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO podprogram 1.2. Pamiatky zapísané v Zozname svetového kultúrneho dedičstva UNESCO čerpajú aj špeciálne dotácie z Ministerstva financií.

Zúčastnené strany pri definovaní problémov s mestskými opevneniami najčastejšie pomenúvali ako problém nedostatok financií a zlé nastavenie dotačných schém, najmä:

- chýbajú schémy, kde by bolo možné žiadať peniaze na výskumy alebo projekt (netýka sa programu OSSD, mestá buď nemajú peniaze na projekty a preto sa do schém na realizáciu nemôžu zapájať, alebo problém riešia tak, že spájajú predprojektové a projektové práce s realizáciou, čo spôsobuje mnoho ďalších problémov),
- chýbajú schémy, kde by bolo možné žiadať peniaze na údržbu,
- peniaze prichádzajú neskoro (týka sa najmä programu OSSD. Ak napríklad peniaze určené na obnovu pamiatky neprichádzajú v predstihu pred stavebnou sezónou, stavebné práce vychádzajú na jesenné a zimné mesiace, čo nie je technologicky správne),
- projekty nie sú podporované v žiadaných výškach (napr. 95% + 5% dofinancovanie z vlastného rozpočtu). Nastavenie schémy je orientované na kvantitu podporených projektov, čo odrádza mestá žiadať peniaze na väčšie projekty, lebo nebudú mať dostatok prostriedkov na dofinancovanie,
- peniaze je potrebné vyčerpať za krátke obdobie (musia sa robiť kompromisy aby sa všetko stihlo),
- veľká byrokracia (napr. Poľsko má v programe Interreg oveľa jednoduchšie podmienky pri tom istom projekte ako Slovensko),
- problematické zmeny oproti projektu (pri pamiatkach sú zmeny oproti projektovej dokumentácii oveľa bežnejšie ako pri novostavbách, nedá sa predvídať čo sa počas rekonštrukcie odkryje a vyvolá potrebu zmeny projektu)

Zle nastavené podmienky nútia žiadateľov o dotácie k uplatňovaniu nevhodných riešení. Takéto riešenia majú potom často za následok nezvratné znehodnotenie originálu pamiatky. V dnešnej situácii, kedy je finančných zdrojov určených na obnovu pamiatok nedostatok, je o to dôležitejšie správne nastaviť celkový systém smerujúci k odbornosti a efektívite využitia zdrojov. Riešením môže byť úprava podmienok dotačných schém na úrovni štátu, prípadne vytvorenie nových na úrovni samosprávneho kraja tak, že budú rešpektovať špecifickosť postupov pri obnove historickej architektúry.

Návrh obnovy zásadne ovplyvňuje nie len rozpočet realizácie ale tiež aké prostriedky bude potrebné neskôr vynakladať na správu a údržbu. Aj z tohto dôvodu je vhodné fázam pred samotným projektovaním a obnovou venovať dostatok pozornosti, čo väčšina grantových schém nezohľadňuje. Predstava, že pamiatka sa opraví tak, aby s ňou už ďalej nebola žiadna práca je mylná. Napríklad rozhodnutie vykúpiť pozemky do vlastníctva mesta na jednej strane umožní vyskúmať a rekonštruovať väčší rozsah opevnenia, je však potrebné počítať s následnou údržbou týchto plôch (napr. v meste Levoča).

Čo sa týka údržby, príkladom správneho prístupu sú naši predkovia, ktorí si nezakladali na materiáloch s neobmedzenou životnosťou, ale priebežne objekty opravovali. Napríklad drevený šindel na streche sa pravidelne kontroloval a poškodené časti sa lokálne vymieňali. Čo znamená omnoho nižšie náklady ako v dôsledku niekoľkoročnej neúdržby sanovať havarijný stav a vymieňať celú krytinu.

STAVEBNÉ MATERIÁLY A TECHNOLOGICKÉ POSTUPY

Obnova historickej architektúry je špecifický proces, ktorý si vyžaduje rozdielny prístup ako v prípade novostavieb, ktoré sa dajú naprojektovať a zrealizovať s minimom neočakávaných zmien.

Na rozdiel od tradičných stavebných materiálov a riešení, súčasne fungujú na iných princípoch, sú odolnejšie voči mechanickému pôsobeniu, ale aj vlhkosti a v kontakte s tradičnými materiálmi pôsobia deštruktívne na pôvodné konštrukcie. Doterajšie skúsenosti s konzerváciou a rekonštrukciou pamiatok za použitia tradičných materiálov (napr. na hradoch Uhrovec, Lietava a i.) potvrdzujú ich vhodnosť a trvácnosť. Súčasná prax na rekonštrukčných prácach (nielen objektov mestských opevnení) ale ukazuje, že sa tieto prvky tradičného staviteľstva neuplatňujú. Je na to niekoľko dôvodov:

- Počas rekonštrukčných prác môže dôjsť k náletu napr. pôvodnej dlažby (ako tomu bolo pri rekonštrukcii v okolí Košickej brány v Levoči). Za štandardných okolností by bol upravený projekt a pôvodný dlažba by bola rekonštruovaná.
- Je možné, že v niektorých prípadoch nastáva pochybenie nie v nastavení grantovej schémy ale na úrovni nedostatku informácií alebo nezáujmu úradníka, ktorý má projekt na starosti. Takýmto situáciám by sa dalo predchádzať dostatočnou informovanosťou o možnostiach grantových schém.
- Nedostatočné povedomie o spôsoboch a technikách tradičného staviteľstva, ako na strane investorov, tak aj na strane zhotoviteľov.
- Nevhodne nastavené dotačné a grantové schémy, ktoré časovo nútia investora a zhotoviteľa realizovať dielo často mimo stavebnej sezóny, kvôli zle nastaveným lehotám čerpania.
- Nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily, so znalosťami tradičných materiálov a stavebných postupov (potenciál v pracovníkoch v rámci projektu obnovy hradov za pomoci nezamestnaných).

MOŽNÉ SMERY PRE ĎALŠÍ POSTUP

- Vypracovanie manuálu pre obnovu fortifikačnej architektúry, ktorý by vytvoril interdisciplinárny tím, zložený z odborníkov z rôznych oblastí, ktorý by mohol slúžiť aj ako pomôcka pre zamestnancov mesta.
- Výmena know-how medzi mestami pri tvorbe koncepcií.
- Vytvorenie takej grantovej schémy, ktorá by odzrkadľovala v prvom rade potreby pamiatky.

ČASŤ IV

ZÁSOBNÍK AKTIVÍT

Pri príprave akčného plánu vzniklo vďaka individuálnym konzultáciám viacero projektových zámerov, ktoré svojim finančným či časovým rozsahom nekorešpondovali s potrebami a rámcami projektu Obnova opevnených miest ale môžu mať hodnotu pre regionálne rozvojové a plánovacie dokumenty.

Jednoduchý sumár a prehľad projektových zámerov so základnými parametrami je výsledkom prvotnej selekcie všetkých ideí a návrhov, ktoré počas prípravy akčného plánu vznikli. Tento sumár bol neskôr upravený na výslednú podobu troch činností/aktivít/opatrení, ktoré sú súčasťou finálneho akčného plánu projektu Obnova opevnených miest.

ČINNOSŤ/OPATRENIE A: Dotačná schéma PSK

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je aktualizovať súčasné finančné podporné mechanizmy Prešovského samosprávneho kraja smerom bližšie k potrebám majiteľov a správov objektov a stavieb mestských opevnení v mestách v regióne za účelom efektívnejšej údržby a správy týchto historických pamiatok.

2. Povaha opatrenia

V súčasnosti existuje viacero dotačných programov, ktoré podporujú tvrdé aj mäkké projekty súvisiace s údržbou, prevádzkou, prezentáciou a propagáciou historických pamiatok na území prešovského samosprávneho regiónu. Opatrenie aktualizácie súčasných finančných podporných mechanizmov vychádza z požiadaviek potenciálnych uchádzačov a oprávnených príjemcov: zníženie súčasného podielu (30 percent) povinného spolufinancovania zvýšenie hornej hranice dotácie na jeden projekt umožnenie čerpať financie v dlhšom období ako je fiškálny rok (cez ročné projekty, viacročné projekty) Povaha tvrdých projektov, vyžadujúcich dokumentácie a povolenia častokrát presahuje interval jedného roka.

3. Zainteresované strany

Prešovský samosprávny kraj

ČINNOSŤ/OPATRENIE B: KUMŠT (Prešov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je oživenie objektu KUMŠT, ktorý je jedným z mála existujúcich objektov mestského opevnenia mesta Prešov na východnej strane mesta, prostredníctvom integrovaného prístupu realizácie pravidelného obsahu živej kultúry a zároveň jeho pravidelná a udržateľná údržba a revitalizácia.

2. Povaha opatrenia

Primárnou aktivitou tohto opatrenia je vytvorenie právneho rámca a inštitútu dôvodu hodného osobitného zreteľa, v ktorom by vznikla možnosť vytvoriť právny vzťah s treťou entitou, ktorá by objekt získala do dlhodobého prenájmu (10-15-20 rokov) a zaviazala by sa k jeho údržbe a investíciám do jeho rozvoja. Aktivita má zahŕňať transparentné výberové konanie budúceho správcu, významnú váhu pri jeho výbere by mali zohrávať jeho referencie.

3. Zainteresované strany

Prešovský samosprávny kraj – majiteľ a správca objektu

Prešovské kultúrne organizácie – CNK Wave, Christiania, CityPOint, Urbanika, zerozero a ďalšie

ČINNOSŤ/OPATRENIE C: Nové podlažia Bašty (Bardejov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je rekonštrukcia priestorov existujúceho objektu hrubej bašty, v ktorej je prevádzka kultúrneho centra Bašta. Sedempodlažný objekt dnes ponúka priestory a obsah na 5 podlažiach, zostávajúce nie sú využiteľné pre verejné podujatia a miestne komunity. Opatrenie má priniesť udržateľnú metódu pre údržbu a energetickú efektívnosť prevádzky budovy.

2. Povaha opatrenia

Primárnou aktivitou tohto opatrenia je rekonštrukcia energetických sietí objektu na nevyužívaných podlažiach, výmena sietí a plynofikácia, to všetko za účelom využitia potenciálu priestoru na tvorbu nových programových aktivít a zapojenia ďalších miestnych komunít mesta Bardejov

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Bardejov – majiteľ objektu

OZ Different – prevádzkovateľ kultúrneho centra Bašta

ČINNOSŤ/OPATRENIE D: Mapa Bardejova (Bardejov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je vytvoriť online aplikáciu mesta Bardejov pre jeho návštevníkov pre lepšiu priestorovú orientáciu v meste, predstavenie historických vrstiev mesta aj jeho súčasných služieb. Opatrenie má pomôcť miestnym informačným platformám získať nové inovatívne metódy prístupu k návštevníkom aj domácim obyvateľom.

2. Povaha opatrenia

Primárnou aktivitou tohto opatrenia je naprogramovanie, testovanie a spustenie mobilnej aplikácie, ktorú bude môcť užívateľ používať prostredníctvom skenovaním QR kódov inštalovaných priamo na fyzických miestach v meste – získa tak prístup k informáciám o významných stavbách, postavách a udalostiach v meste – v rôznych jazykoch, s možnosťou integrovať súčasnú ponuku mesta – gastro, kultúra, šport a ďalšie služby.

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Bardejov

4. Indikatívne náklady

10.000 – 12.000 eur

ČINNOSŤ/OPATRENIE E: Severovýchodná hradná cesta

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je vytvoriť online platformu celého regiónu a priniesť informácie o hmotnom kultúrnom dedičstve historických stavieb, hradov a mestských opevenení širokej verejnosti s cieľom vytvorenia záujmu o tieto stavby a otvorenia diskusie o ich lepšej pamiatkovej ochrane.

2. Povaha opatrenia

V súčasnosti existuje aplikácia Šarišská hradná cesta, ktorá obsahuje základné informácie o mestských opevneniach, samostatne stojacich hradoch, zámkov a kaštieľov v okresoch Bardejov, Sabinov a Prešov. Teritoriálne rozšírenie pôsobnosti aplikácie, aktualizácia jej textového a obrazového obsahu a rovnako aj technologická aktualizácia majú byť hlavnými aktivitami opatrenia, ktoré má priniesť komplexný pohľad na historické pamiatky v celom regióne pre širokú verejnosť.

3. Zainteresované strany

KOCR Severovýchod, OOCR Prešov

4. Indikatívne náklady

15.000 – 18.000 eur

ČINNOSTĚ/OPATRENIE F: Severozápadný bastión (Stropkov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je obnova objektu severozápadného bastiónu opevnenia v meste Stropkov a vytvoriť tak priestor pre realizáciu aktivít živej kultúry. Obnovou objektu centrum mesta získa reprezentatívnu stavbu, ktorá sa prirodzene začlení do miestneho urbanizmu.

2. Povaha opatrenia

Opatrenie ráta so sprístupnením zachovaných pivníc, obnovou torza bašty/bastiónu, vytvorením nového vstupu pre objekt a ďalšími úpravami.

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Stropkov

4. Indikatívne náklady

500.000 – 1.000.000 eur

ČINNOSŤ/OPATRENIE G: Južná časť (Bardejov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je revitalizácia opevenenia a priekopy v južnej časti hradieb.

2. Povaha opatrenia

Opatrenie ráta so stavebnými prácami a terénnymi úpravami v južnej časti opevenenia v blízkosti súčasného areálu psychiatrie. Bardejov ako mesto v pokročilom stave revitalizácie a obnovy hradobného systému pracuje viac s periférnymi časťami opevenenia.

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Bardejov

4. Indikatívne náklady

250.000 – 500.000 eur

ČINNOSŤ/OPATRENIE H: Šišplac (Levoča)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je využitie potenciálu hradieb a existujúcich opevnení na vytvorenie pobytových verejných priestorov pre miestnych obyvateľov a ich začlenenie do denného života mesta.

2. Povaha opatrenia

Opatrenie ráta s vytvorením verejných priestorov prostredníctvom inštalácie a integrácie mestského mobiliáru (lavičky, ihriská a podobne) na vonkajšej časti hradieb – s cieľom vytvoriť obvodový park s rôznymi funkciami (šport, voľný čas a podobne). Aktuálne využívanie a dopyt miestnych obyvateľov už v súčasnosti ukazujú veľký potenciál hradieb ako scenérie pre originálny verejný priestor/park.

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Levoča

4. Indikatívne náklady

200.000 – 300.000 eur

ČINNOSŤ/OPATRENIE I: Publikácia hrad Stropkov (Stropkov)

1. Relevantnosť

Cieľom opatrenia je zvýšenie lokálneho povedomia a budovanie miestnej identity. Hrad Stropkov je zaniknutým objektom a aktivity na oživenie jeho ostávajúcich častí si vyžadujú značné finančné a časové zdroje. K aktivitám archeologického a projektového charakteru je vhodné paralelne viesť aktivity propagačné a informačné, ktoré prinesú nový pohľad na mesto a jeho identitu.

2. Povaha opatrenia

Primárnou aktivitou je vydanie monografickej publikácie o hrade Stropkov. Mesto Stropkov zamestnáva mestského historika a doterajšie aktivity mali povahu prezenčných podujatí ako slávnosti, komentované prehliadky a podobne. Publikácia môže tieto propagačné aktivity zhrnúť na jednom mieste a vytvoriť základný informačný materiál pre vytváranie ďalších osvetových kampaní.

3. Zainteresované strany

Mestský úrad Stropkov

4. Indikatívne náklady

10.000 eur

ČASŤ V

AKČNÝ PLÁN

ČINNOSŤ/OPATRENIE 1: Nové podlažia Bašty (Bardejov)

1. Relevantnosť pre projekt:

Mestské opevnenie v Bardejove sa zachovalo v ucelených úsekoch aj s bodovými objektmi, ktoré všetky prešli pamiatkovou obnovou. Vnímanie tejto ucelenosti z dostatočného odstupu je možné aj vďaka asanačným prácam na ploche mestského opevnenia prebiehajúcich od 70. rokov 20. storočia. V súčasnosti tvoria pôvodné plochy v predpolí opevnenia relatívne ucelenú cezúru medzi homogénnou štruktúrou historického mesta a heterogénnou štruktúrou novodobej zástavby.

V roku 1950 bolo historické jadro mesta Bardejov vyhlásené za pamiatkovú rezerváciu a následne sa začala obnova objektov v rezervácii vrátane opevnenia mesta. Ako prvé sa obnovovali od päťdesiatych rokov niektoré najvýznamnejšie zachované objekty, najmä veže (Hrubá, Malá, Severná, Prašná bašta a i.), ktoré patrili aj k najucelenejšie zachovaným z komplexu opevnenia.

Rekonštruovali sa do slohovej podoby vrátane detailov, ako strielne a omietky. Plytké popožiarové strechy boli rekonštruované podľa historických prameňov (fotografií a vedút), pravdepodobne nie do exaktnej podoby. K dopĺňaniu zaniknutých prvkov pre navodenie uceleného stavu sa pristupovalo aj v prípade, že o nich nebolo dostatok informácií.

V roku 1967 bol schválený Podrobný územný plán asanácie a rekonštrukcie historického jadra, spracovaný SURPMOM Praha, ktorý okrem iného rozvíjal ideu komplexnej obnovy mestského opevnenia a jeho plôch. Najmä v 70. rokoch 20. storočia boli asanované objekty, ktoré na plochách opevnení vznikli sekundárne, a pristúpilo sa k obnove hradbových múrov a prvkov, ktoré boli odhalené po asanácii. Tu sa opätovne uplatňuje rekonštrukcia do slohovej podoby, aj v prípade, že o ich podobe nie je dostatok poznatkov.

Po rokovaníach so zástupcami miesta sa občianskemu združeniu Different podarilo v roku 2012 získať Hrubú baštu do prenájmu na desať rokov (v súčasnosti je toto obdobie predĺžené na neurčito). Postupne sa k aktivitám začali pridávať ďalšie formálne a organizácie ako OZ Kandelaber či Cech architektov, miestni umelci a neformálne iniciatívy. Spoločným cieľom týchto aktívnych občanov a organizácií je oživenie priestorov Hrubej bašty a ich sprístupnenie širokej verejnosti. V komunitnom centre BAŠTA pod jednou strechou existujú:

- Rôzne kultúrne a umelecké aktivity: hudba, film, divadlo, výtvarné umenie a pod.
- Rôzne druhy neformálneho vzdelávania, voľnočasové aktivity, tvorivé dielne
- Miestne komunitné aktivity (pre rodiny s deťmi, jóga v Bašte, Benefičné bazáre a pod.)
- Oddychový priestor s kaviarničkou a ponukou remeselných nápojov
- Rozvoj ekologického cítenia a záujmu o dianie v meste
- Rozvoj turizmu a turistického ruchu.

Cieľom opatrenia je rekonštrukcia priestorov existujúceho objektu Hrubej bašty, v ktorej je prevádzka kultúrneho centra Bašta. Sedempodlažný objekt dnes ponúka priestory a obsah na 5 podlažiach, zostávajúce nie sú využiteľné pre verejné podujatia a miestne komunity. Opatrenie má priniesť udržateľnú metódu pre údržbu a energeetickú efektívnosť prevádzky budovy.

Ako inšpiráciu pre ďalší vývoj projektu Bašty sme postupovali podľa krokov a nástrojov vytvorených v Tailor's Tower v Cluj-Napoca v Rumunsku. Podobnosti sme videli aj v prácach Urban Culture Center a združenia Different, ktorá vytvára nové podujatia a programy v bardejovskej Bašte.

2. Povaha opatrenia:

Primárnou aktivitou tohto opatrenia je rekonštrukcia energetických sietí objektu na nevyužívaných podlažiach, výmena sietí a plynofikácia, to všetko za účelom využitia potenciálu priestoru na tvorbu nových programových aktivít a zapojenia ďalších miestnych komunít mesta Bardejov.

3. Zainteresované strany:

Mestský úrad Bardejov – majiteľ objektu

OZ Different – prevádzkovateľ kultúrneho centra Bašta

4. Časový rámec:

01/2023 – 06/2023

5. Indikatívne náklady:

25.000 – 30.000€

6. Indikatívne zdroje financovania

Dotačná schéma PSK

7. Ukazovatele výkonnosti:

- nové druhy podujatí
- nové publikum
- nové zapojené iniciatívy
- nové zapojené komunity

8. Kvantifikácia výsledkov

- Zvýšenie počtu podujatí o 10 percent v prvých dvoch rokoch od sprístupnenia nových podlaží
- Zvýšenie počtu celkovej návštevnosti o 5 percent v prvých dvoch rokoch od sprístupnenia nových podlaží
- Zapojenie 2 nových iniciatív do programu
- Zapojenie 2 nových komunít do programu

9. Možné opatrenia na preorientovanie

- online podujatia
- hybridné podujatia
- exteriérové podujatia

ČINNOSŤ/OPATRENIE 2: Publikácia hrad Stropkov (Stropkov)

1. Relevantnosť pre projekt:

Cieľom opatrenia je zvýšenie lokálneho povedomia a budovanie miestnej identity. Hrad Stropkov je zaniknutým objektom a aktivity na oživenie jeho ostávajúcich častí si vyžadujú značné finančné a časové zdroje. K aktivitám archeologického a projektového charakteru je vhodné paralelne viesť aktivity propagačné a informačné, ktoré prinesú nový pohľad na mesto a jeho identitu. Poznatky o podobe mestského hradu (alebo opevneného kaštieľa), dobe vzniku a stavebnom vývoji sú veľmi obmedzené a jeho existencia, ako obrannej štruktúry, sa v odbornej literatúre do 90. rokov 20. storočia vôbec neuvádza.

Prvá zmienka pochádza pravdepodobne z r. 1408 a predpokladá sa, že jadrom sídla bola mýtna stanica s počiatkami v 2. polovici 13. storočia. Následne začiatkom 15. storočia mal kaštieľ prestavať Imrich z Perína. Najlepšiu predstavu o podobe komplexu máme z čiastočne zachovalého dispozičného plánu z roku 1767, ktorý bol objavený v roku 1992 J. Beňom v Prešovskom archíve. Jeho vierohodnosť čiastočne potvrdzuje čiastkový archeologický výskum realizovaný v rokoch 2006–2007 južne a juhozápadne od objektu múzea. Na archeologický výskum nadviazal architektonicko-historický terénny výskum M. Šimkovica a M. Matejku. Tí, na základe výskumu konštatujú, že komplex prešiel mnohými rozsiahlymi prestavbami. Plán z roku 1767 zachytáva novovekú prestavbu komplexu a pravdepodobne vôbec nesúvisí so stredovekou dispozíciou mestského hradu. Ide o obdobie úpadku fortifikačnej funkcie opevnenia, pôvodné opevňovacie prvky sú už prestavané a využívajú sa na nové, obytné a hospodárske účely.

Hrad mal podobu nepravidelného päťuholníka s piatimi baštami (bastiónmi) v nárožiach. Do hradu sa pravdepodobne vstupovalo z juhozápadnej strany bránou s padacím mostom. Hrad zanikol pri požiari v roku 1814 a jeho pozostatky sa postupne rozobrali na stavebný materiál. Z areálu sa dodnes zachovali objekty kaštieľa a gotického kostola Najsvätejšieho Tela a Krvi Kristovej.

Dobrá prax, ktorá slúžila ako zdroj inšpirácie, pochádzala z Fortengordels z väčšej oblasti Antverp v Belgicku. Kombinácia rôznych nástrojov, ako je branding, nová identita a návrh nových turistických nástrojov, bola základným súborom aktivít, v rámci ktorých sme hľadali detaily pre formovanie novej identity pevnosti v Stropkove.

2. Povaha opatrenia:

Primárnou aktivitou je vydanie monografickej publikácie o hrade Stropkov. Mesto Stropkov zamestnáva mestského historika a doterajšie aktivity mali povahu prezenčných podujatí ako slávnosti, komentované prehliadky a podobne. Publikácia môže tieto propagačné aktivity zhrnúť na jednom mieste a vytvoriť základný informačný materiál pre vytváranie ďalších osvetových kampaní.

3. Zainteresované strany:

Mestský úrad Stropkov

4. Časový rámec:

01/2023 – 06/2023

5. Indikatívne náklady:

10.000€

6. Indikatívne zdroje financovania

Dotačná schéma PSK

7. Ukazovatele výkonnosti:

- 2 nové prezentačné produkty
- počet záujemcov, zákazníkov a návštevníkov

8. Kvantifikácia výsledkov

- vytvorenie dvoch nových prezentačných produktov do dvoch rokov od vydania publikácie
- zvýšenie počtu záujemcov o existujúce produkty (komentované prehliadky a podobne) o 10 percent

9. Možné opatrenia na preorientovanie

- vytvorenie online informačné nástroja (web, aplikácia, sociálne siete)
- vytvorenie online kampaní

DÁTUM:

MENO:

POZÍCIA:

PODPIS:

PEČIATKA INŠTITÚCIE:

